

Het vernieuwde Middelheimmuseum

Landschap met landmijnen

Einde mei ging het vernieuwde Middelheimmuseum feestelijk van start. Door deze transformatie en uitbreiding is het helemaal klaar voor de 21ste eeuw.

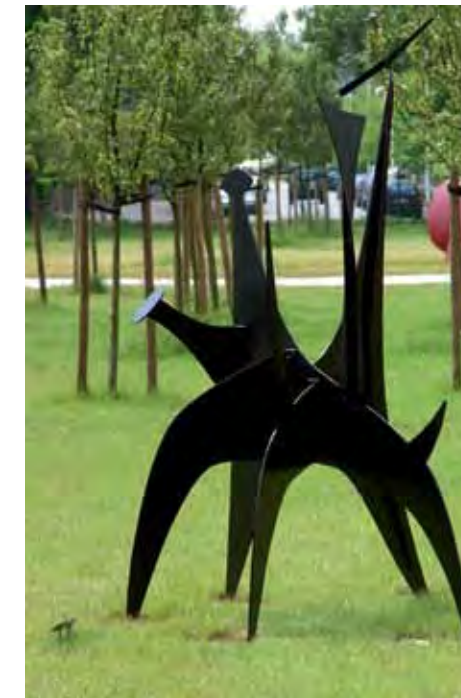
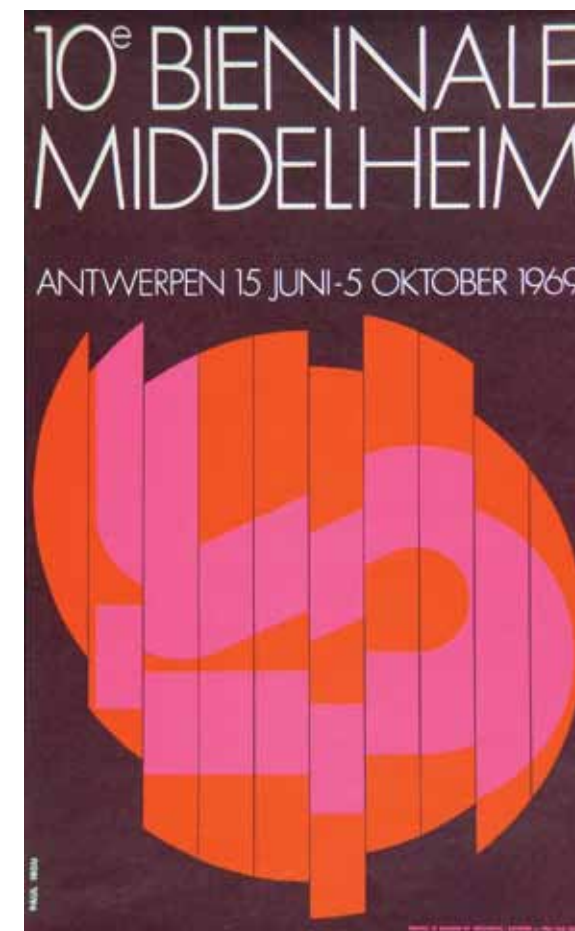
HEROÏSCHE JAREN

Je kon er in mei niet naast kijken. In het Antwerpse straatbeeld hingen diverse affiches die het feestelijk openingsweekend van het vernieuwde Middelheimmuseum aankondigden. Die toonden telkens een topstuk uit de collectie, zoals Rik Wouters' *Het zotte geweld*, met daarbij een opschrift als 'Kind met fiets' of 'Man met hond'. Als je goed keek, zag je inderdaad hoe in het parklandschap achter het kunstwerk een kind fietste of een man zijn hond uitliet. De campagne speelde doeltreffend in op de twee eigenschappen die dit museum zo uitzonderlijk maken. Zelfs zonder één kunstwerk zou de site van het Middelheimmuseum, de mix van een stadspark en een Engelse landschapstuin, een klein (nou ja, een van zo'n 30 hectare) paradijs zijn. Mét de kunstwerken erbij blijkt het een paradijs met weerhaken. Terwijl de 'klassieke' collectie, van pakweg Rodin tot in de jaren 60, zich mooi 'voegt' naar de idylle van de groene omgeving, zorgen de recentere aanwinsten, vooral die vanaf de vroege jaren 90, inder-

daad wel eens voor een tegendraadse noot.

De synergie die ontspringt aan dit 'landschap met landmijnen' is opmerkelijk. Terwijl het groen en de waterpartijen van de parkomgeving de geest en het lichaam tot rust brengen, bieden de kunstwerken een prikkelend esthetisch en intellectueel tegengewicht. Net dit inzicht lag mee aan de grondslag van dit museum. De 'heroïsche' jaren van het Middelheimmuseum waren ongetwijfeld die van de oprichting en de eerste tentoonstellingen, tussen 1950 en 1960. Het blijft fascinerend vast te stellen hoe de Antwerpse burgemeester Lode Craeybeckx erin slaagde om tussen de zomer van 1949 en die van 1950 een internationale beeldtentoonstelling uit de grond te (laten) stampen met meer dan 160 beelden van 120 kunstenaars. Daarvoor had hij zijn mosterd gehaald bij de eerste beeldtentoonstelling in het Arnhemse Sonsbeekpark van 1949. De Antwerpse tentoonstelling bleek met 125.000 bezoekers een ongeziene blockbuster. Het effect was zelfs zo gunstig dat men zich het park nog moeilijk zonder de beelden kon voorstellen. Meteen rees het idee om een permanente

Het vernieuwde Middelheimmuseum

beeldencollectie aan te leggen. Het jaar daarop al wordt het museum geopend met stukken van Maillol, Bourdelle, Rodin, Renoir, Manzu, Marini en Gargallo.

NIEUWE BEELDEN

Maar er zat nog een tweede idee in de pijplijn. Samen met de gereputeerde beeldhouwers Henry Moore en Ossip Zadkine werd het plan uitgedokterd om een tweejaarlijkse tentoonstelling te organiseren, kwestie van de vinger aan de polsslag van de eigentijdse kunst te houden. Van 1953 af zouden de *Middelheimbiënnales* telkens plaatsvinden in de zomermaanden van de onpare jaren (om niet in het vaarwater te komen van de Biënnale van Venetië). Waar de biënnales van de jaren 50 nog min of meer aansloten bij de recente trends van de organische abstractie en de humanistische figuratie, vertonen ze in de loop van de jaren 60 steeds minder voeling met de ontwikkelingen van de neo-avant-garde. De eerste minimal art is bijvoorbeeld pas met grote vertraging op de biënnale van 1971 te zien, terwijl de veel actuelere land art, arte povera en conceptuele kunst op datzelfde moment aan bod kwamen in de Nederlandse tentoonstelling *Sonsbeek 71. Buiten de perken*.

Begin jaren 80 klinkt de kritiek op de aftandse biënnaleformule zo luid dat men overweegt ermee te stoppen. Dat gebeurt uiteindelijk pas tien jaar later, wanneer, in de context van Antwerpen Culturele Hoofdstad, een volledig nieuwe weg wordt ingeslagen. Bart Casiman, aangesteld voor het luik beeldende kunst van het evenement, stelt voor de middelen van de biënnales te investeren in het uitbouwen van een internationale topcollectie. Dat pad wordt in 1993 effectief ingezet

met *Nieuwe Beelden*, de presentatie van tien substantiële, site-specifieke aanwinsten van Richard Deacon, Isa Genzken, Per Kirkeby, Harald Klingelhöller, Bernd Lohaus, Matt Mullican, Juan Munoz, Panamarenko, Thomas Schütte en Didier Vermeiren. Het terrein Middelheim-Laag, dat gereserveerd was voor de biënnales, wordt nu ingelijfd als permanent museumterrein. Dat biedt de mogelijkheid de volledige collectie te herschikken en uit te breiden. Onder leiding van Menno Meewis wordt nu volledig ingezet op tijdelijke tentoonstellingen en nieuwe aanwinsten, meestal aan elkaar gerelateerd. Belangrijke werken van topkunstenaars als Jessica Stockholder, Guillaume Bijl, Luciano Fabro, Lawrence Weiner, Henk Visch, Tony Cragg, Wim Delvoye, Patrick Van Caeckenbergh, Michel François, Carl Andre, Frans West, Jef Geys, Luc Deleu, Peter Rogiers, Honoré d'o, Leo Copers, Kati Heck, Pedro Cabrita Reis, Ann-Veronica Janssens, Timm Ulrichs, Dan Graham, Cory McCorkle, Chris Burden en, recentelijk, Erwin Wurm, vinden zo hun weg naar het museum. In 2000 kent het Middelheimmuseum een aanzienlijke uitbreiding aan twee zijden, waarvoor Michel Desvigne als landschapsarchitect voor aangetrokken wordt. Luc Deleu tekent een rechte weg die zijn containersculptuur verbindt met het nieuwe inkomgebouwtje van John Körmeling (het enigszins ironisch getitelde *Artiesteningang* is nu ook voltooid). Samen met het tegendraadse paviljoen van Atelier Van Lieshout en het strakke depotgebouw van Stéphane Beel maakt dit een intrigerend architecturaal ensemble. Er kan dus, zonder enige overdrijving, van een indrukwekkend inhaalmanoeuvre gesproken worden.

MIDDELHEIM WORDT MEESTERWERK

Wat valt daar anno 2012 nog aan toe te voegen? Heel wat, zo blijkt. Architect Paul Robbrecht, goed thuis in de hedendaagse kunst, werd aangetrokken als ontwerper én gastcurator. Met zijn team Robbrecht en Daem ontwierp hij een nieuw paviljoen op de nieuwe uitbreiding van de voormalige bloementuin, die vijf hectare omvat. *Het Huis*, zoals de constructie genoemd wordt, is een strakke, halfopen showcase in staalplaat en traliwerk, gespoten in een groenachtige tint die de meetkundige vormen verzoent met de geometrische aanleg van het omringende landschap. Het wat 'militair' ogende bouwsel wordt ingehuldigd met een tentoonstelling van Thomas Schütte die oudere en recentere sculpturen toont. Bedoeling is er op deze wijze drie tentoonstellingen per jaar te laten plaatsvinden. Antony Gormley en Folkert de Jong hebben al toegezegd. Het bestaande Braempaviljoen van 1971 kreeg een opknapbeurt en kan nu volledig ingezet worden om de kleinere en kwetsbare stukken uit de collectie te tonen, en dit twee keer per jaar in een andere opstelling. Hiervoor nodigt men gastcurators uit. De modeontwerpers Bernhard Willhelm en Jutta Kraus zorgen als eersten voor een iconoclastisch-trashy-hip-deconstructivistische opstelling die toppers van Archipenko en Kollwitz in een enigszins alternatief daglicht plaatst.

Johan Pas

Nieuwe toegangswegen en een leesbare signalisatie zorgen ervoor dat je makkelijker je weg vindt op het uitgestrekte domein. De kers op de taart wordt echter gevormd door de drie nieuwe aanwinsten. De Chinese activist Ai Weiwei ontwierp een gebogen houten brug die traditioneel oogt, maar tegendraads functioneert als een breedbare allegorie over Oost en West. De Zwitserse absurdist Roman Signer bevraagt dan weer het statuut van het kunstwerk door de relieken van een ultra korte performance (een metalen vat met water werd van een 15 meter hoge steile schans naar beneden gerold om te pletter te slaan tegen de wand van betonnen constructie) als statische, permanente ingreep te bestendigen (*Bidon Bleu*). Op een meer subtiele wijze transformeerde de Belgische minimalist Philippe Van Snick de bestaande vijver naast het Braempaviljoen tot een sobere choreografie van steen, water en lucht (*Poëzie*). Tot slot is er het centraal gelegen witte kasteel dat – eindelijk! – al zijn troeven uitspeelt en integraal ingezet wordt in de werking van het museum. Op het gelijkvloers bevinden zich een nieuwe museumshop en een cafetaria, beide in een frisse vormgeving. Het caféterras is een oase. Lode Craeybeckx mag op beide oren slapen. Zijn geesteskind is opgegroeid en bevindt zich in goede handen. Het Middelmuseum is op weg een meesterwerk te worden.

info

Middelheimmuseum

Open: dinsdag t.e.m. zondag, van oktober tot maart van 10 tot 17 uur, in april van 10 tot 19 uur, in mei van 10 tot 20 uur, juni en juli van 10 tot 21 uur, augustus van 10 tot 20 uur, september van 10 tot 19 uur
Gesloten: maandag
Middelheimlaan 61
2020 Antwerpen
Tel. 03 288 33 60

www.middelheimmuseum.be

HET BOEK DER SYMBOLEN

In het themanummer *Vogels in de verf* (OKV 2012.3) staat een afbeelding van *Het puttertje*, dat Carel Fabritius in 1654 schilderde, een topstuk in de collectie van het Mauritshuis in Den Haag. Het puttertje, of de distelvink, illustreert er populaire vogels die in gevangenschap werden gehouden. Hetzelfde paneel van Fabritius vinden we terug in *Het boek der symbolen*, naast *De Madonna van de distelvink*, een werk van Rafaël uit 1506, bewaard in de Galleria degli Uffizi in Firenze. Rafaël schilderde het vogeltje in de hand van de kleine Johannes en het kindje Jezus streelt het diertje over het hoofd. Het is een prefiguratie van Christus' Passie. Al in de religies van de oudheid zinspeelt de distelvink op de ziel van de mens die na de dood wegvliegt, een symboliek die het christendom heeft overgenomen. De distel in de naam van de vogel verwijst naar doornenkroon van Jezus en de rode vlek op de kop kwam er omdat de vink tijdens de kruisweg een doorn uit het hoofd van de Heiland heeft getrokken. Vandaar dat kunstenaars de distelvink vaak hebben afgebeeld in scènes van Maria met het Christuskind.

Het boek der symbolen is een instrument waarmee de museum- en tentoonstellingsbezoeker een weg kan vinden in de wereld van beelden en beeldspraak en de verborgen betekenis leert ontcijferen van bekende en minder bekende kunstwerken. Door de eeuwen heen hebben schilders gretig geput uit het gigantische repertoire van aloude symbolen uit de oudheid, door het middeleeuwse denken gereorganiseerd in een eigen theologische en religieuze opvatting van de wereld. De romaanse kunst, bijvoorbeeld, is bijzonder rijk aan symbolen uit het verleden. Voorstellingen uit de vijftiende en zestiende eeuw zijn doortrokken van de Grieks-Romeinse mythologie en de filosofie van Plato, maar ook van de hermetische en esoterische traditie, bedoeld voor enkele ingewijden. Van vele beelden en voorstellingswijzen is de sleutel verloren gegaan. Vaak (her)kennen we de codes niet meer en kunnen we de verborgen boodschappen niet meer zien. Wat betekent de aardbei op *De tuin der lusten* van Hieronymus Bosch? Waarvoor staan de akelei of de kwee, de hagedis of de eekhoorn, de populier of de klimop?

Matilde Battistini
en Lucia Impelluso
Het boek der symbolen
De verborgen betekenis van de westerse schilderkunst
504 blz., 500 illustraties
Hardcover, 25,5 x 17,3 cm
ISBN 978-94-6130-047-8
34,90 euro
LUDION

Het boek der symbolen doet het allemaal uit de doeken in zeven thematische delen. Het eerste maakt, aan de hand van de voornaamste symbolische personificaties, duidelijk hoe de tijd werd opgevat in de verschillende periodes van de Europese geschiedenis. Het begint met de Ouroboros, waarvan de oorsprong teruggaat tot de Egyptenaren, het oerembleem van de schepping en symbool van de eeuwigheid. Het gaat ook over de uitbeeldingen van de seizoenen, de maanden, de dagindeling, leven en dood, de tijdperken van de wereld en de leeftijden van de mens. Het tweede deel ('De ruimte') moedigt aan om de 'magische' plekken van de ons omringende wereld te ontdekken: kosmos, zon en maan, hemel, hel, vagevuur en voorgeborchte, bergen en wouden, labyrinten... De derde sectie ('De mens') belicht archetypen van de culturele en antropologische verbeeldingswereld die haar oorsprong vond in de westerse religieuze en filosofische tradities: de menselijke figuur met twee hoofden, de microkosmos, Eva, moeder, ei, spiegel, monsters en zoömorfe wezens. Het vierde deel ('Allegorieën') is gewijd aan de belangrijkste iconografische thema's uit de kunstgeschiedenis, zoals de hoofdzonden, de deugden, de temperamenten, de kunsten en de wetenschappen. De drie laatste onderdelen ('Bomen en gewassen', 'Bloemen en vruchten' en 'Dieren') onthullen de symbolentaal die schuilgaat achter de levende natuur.

Het boek der symbolen telt ruim vijfhonderd bladzijden en evenveel illustraties. Bij elk lemma vindt de lezer in de marge naast de verklarende tekst over de symbolen overzichtelijke en beknopte informatie over de oorsprong, de kenmerken, de religieuze en filosofische tradities, verwante godheden en symbolen en over feesten en cultussen. De kunstwerken krijgen didactische pijltjes met uitleg, die wijzen op en naar de symbolen.

Deze uitgave is een Italiaans initiatief van het duo Matilde Battistini en Lucia Impelluso. Het hoeft dan niet te verwonderen dat er nogal wat schilderijen van Italiaanse meesters zijn opgenomen. Daarbij vele minder bekende namen, en dat is een meerwaarde, naast heel wat werk van Botticelli, Rafaël, Titiaan en Arcimboldi, die in een boek over symbolen niet kan ontbreken. Ook Bosch, de Breugelfamilie, Rubens en Van Dyck zijn rijkelijk aanwezig. Met de Nederlandse vertaling zet uitgeverij Ludion een boek op de plank dat aansluit bij de succesreeks *De kunst van het kijken*, die bij talrijke OKV-abonnees is de smaak is gevallen als nuttig instrument om kunstwerken beter te ontcijferen.

Mark Vanvaeck